

Վահան Թորթվենց

Դոկտոր Բուրբոնյան

3

Երիտասարդ հյուրասերը չհամարձակեցավ ըսել թե ավելի լավ կ'ըլլար արաբական զգեստները փոխել, վախենալով, մի գուցե, որ օր մը ավելի կենար իր տանը նոր հագուստներ պատրաստելու համար, բայց ընկեր Բուրբոնյանը երբեք մտադիր չէր իր տարագին դայչիլ իգուր էր երիտասարդի վախը:

1908 թ. հուլիսի 14-ին, Օսմանյան սահմանադրության նախօրին, դոկտ. Բուրբոնյան տակավին Տիգրանակերտ չէր հասած և Մշերիկ գյուղի մեջ զբաղած էր հեղափոխական կազմակերպության գործով:

Այսպես էր իր կազմակերպելու ձևը կը կանչեր գյուղի երիտասարդներեն մին, առաջին անգամ կը պատմեր Հայաստանը ազատագրելու իր առաջին ակտը, ամեն անգամ զարդարելով, ամեն անգամ ավելի խոր գույներ տալով պատկերներուն, կը նկարագրեր իր բանտային տանջանքները և ոգևորությամբ կոչ կրներ նմանիլ իրեն:

Դուք պետք է նմանիք ինձ՝ Արքայագնիս (այս էր իր հեղափոխական-պրոպագանդիստի ծածկանունը), կաղաղակեր:

Այդ մեկը կը խոստանար նմանիլ Արքայագնին: Կը կանչեր մեկ քանի ուրիշ երիտասարդներ, անոնց ալ կը պատմեր միևնույն պատմությունը քիչ մը ավելի զարդարված, քան առաջինը: Անոնք կը խոստանային նմանիլ... իրեն: Բոլորին մեկանց երդում ընել կուտար մի ունէ «հեղափոխական-հերոսի անհետ կորած

արքագանի գերեզմանի անունով» և վերջացած կը նկատեր իր գործը: Մեկ քանի գյուղերու մեջ գնաց եկեղեցին և արտոնություն խնդրեց ճառախոսելու: Անիկա արևի ծագումը նկատելով իբրև հեղափոխության այլաբանություն՝ ճառախոսեց, երևան բերելով ուսանողական շրջանի նման անուններու և պատմական թվականներու այնպիսի մեկին խառնիճադանջությունն, որմէ խեղճ գյուղացիները ափուբերան մնացին առաց բան հասկնալու, խոստովանելով նորեկի «յաման» ճառախոսելու կարողությունը:

Այս արարողություններեն հետո՝ Արքայագնը Համիդի ռեժիմը տապալելու համար 1907 թվին Փարիզի մեջ գումարված Կոնգրեսի թուրքիկը կը բաժներ՝ ավելցնելով.

Ես եկած եմ տապալելու համիդյան ռեժիմը, հույս մեծ ունեցեք, ես կը հաջողիմ իմ հեղափոխական-հերոսի փշոտ ճանապարհին:

Տակավին Մշերիկ գյուղի մեջ էր, երբ տարտամ լուրեր եկան Օսմանյան սահմանադրության հռչակման մասին: Առաջին անգամ բավական զսպեց ինքզինք, բայց հետզհետե սկսավ երևակայել... Կոնգրեսն գումարվեցավ, ամբողջ Թուրքիան հեղափոխականացավ, ինքը արդեն հեղափոխական սերմեր տարածած էր Բեյրութեն մինչև Մշերիկ գյուղը և... ազատությունը եկավ: Անիկա ձին հեծավ և քառատրոփ հասավ Տիգրանակերտ: Քաղաքի մեծ պարիսպեն դուրս տեսավ գյուղացիներ, որ կը փութային դեպի ներս՝ սահմանադրական թափորներուն մասնակցելու համար: Երբ դուրս. Բուրբոնյանը ներս մտավ, հանդիպեցավ այդ թափորներեն մեկուն, որ գինովցած օրվան ազատութենեն, որովհետև բանտերեն և դժոխային գնդաններեն դուրս էին եկած հեղափոխական հինավուրց գործիչներ, գլխարկները օդին մեջ ճոճեցուցին «կեցցե» պոռալով:

Ընկ. Բուրբոնյան փութաց իրեն վերագրել այդ ցույցը: Կանգնեցուց իր ձին, արաբական գլխանոցը հանեց գլուխեն և ճոճելով օդին մեջ՝ սկսավ... ճառել:

Ողջո՛ւյն ձեզ հանուն Հեղափոխական Դաշնակցության, հանուն Ժրնն քաղաքին: Այս ազատությունը, որ կը վայելեք այսօր, դուք, երեկվան ստրուկներ, գործն է մերայնոց: Շնորհակալ եմ ձեր ուրախության արտահայտությանց համար, որ կը պոռթկան դուրս ձեր կուրծքերեն ի պատիվ ինձ, անտեղի չէ այդ և անպտուղ

չմնար երբեք: Բոլոր հեղափոխությանց մեջ այսպես եղած է, ինչպես
Գարիբալդին՝ ֆրանսական մեծ հեղափոխության հերոսը: Ես լսեցի Հալեպի մեջ,
որ Մեծն Տիգրանի այս քաղաքը վտանգված է պաշտոնյաներու կողմե, վազեցի և
եկա կտրելով անցնելով հազար ու մեկ խոչընդոտներ: Հիմա կը տեսնեմ, որ կը
ծափահարեք և երախտապարտ եք...

Այստեղ Բուրբոնյան քիչ մը կանգ առավ և սպասեց... ծափահարության, բայց ոչ
որ չի ծափահարեց: Այս անգամ ահռելի ձայնով գոռաց՝

Կեցցե՛ ժողովուրդը:

Կեցցե՛ հեղափոխությունը:

Այս անգամ ժողովուրդը արդեն զգաց և ծափահարեց երկար և որոտընդոստ:

Կեցցե՛ մեր հերոսը, արձագանքեցին անոնք:

Մենք տապալեցինք օսմանյան բռնապետությունը, մենք կը հիմնենք Հայաստանի
թագավորությունը, ավելցուց անիկա իր ճառին մեջ:

Իր առաջին ազատ ճառերուն մեջ նաև հայտնեց իր հեղափոխական-հերոսական
ծածկանունը:

Դոկտ . Բուրբոնյանը ինկավ ժողովուրդի առաջը խլելով դրոշակներեն մեկը և
բռնելով իր ձեռքը, անցավ փողոցներով:

Քրիստոսի Երուսաղեմ մտնելու օրը միայն մեկ բանով կը տարբերեր Քրիստոս
նստած էր իշու վրա, կրելով իշու վրա նստած ասպետի վայել համեստությունը:

Թափորը հանդիպեցավ ուրիշ թափորի մը: Բուրբոնյանը, այս անգամ
ազատության դրոշակը ձեռքը, երկրորդ անգամ ճառախոսեց գրեթե միևնույն
նյութի մասին, ավելի ոգևորված, ավելի հուզված, կոչականներով և «ո՛հ»-երով
լեցուն, պատմեց դարձյալ ազատագրության իր առաջին ակտը և բանտային
չարչարանքները:

Ժողովուրդը երբեք չկասկածեցավ անոր հեղափոխականության մասին, ընդունեց զինքը իր հերոսներեն մեկը, ծաղկեփունջեր նվիրելով անոր: Այն օրվան ծնված բոլոր տղամանուկները ութն օր հետո մկրտվեցան և անվանակոչվեցան Բուրբոն՝ ի հիշատակ մեծ հեղափոխական հերոսի:

Հերոս Բուրբոնյանը չբավականացավ ճատախոսություններով, գորոնք արտասանեց զանազան փողոցներու մեջ և մեծ հրապարակներու վրա, այլ միացած թուրք քաղաքական արքտրականներու հետ՝ ժողովուրդը գրգռեց ընդդեմ նախկին ռեժիմի պաշտոնյաներու և հրապարակ բերելով զանոնք՝ հանձնեց ժողովուրդի դատաստանին: Շատերը ծեծվեցան, մեկ-երկուքը սպանվեցան, մեկ-քանին անհետ կորան քաղաքին մեջ:

Թափորները և ցույցերը լրացնելի հետո՝ հեռագիր մը խմբագրեց և անմիջապես ուղարկեց Ժընևի «Դրոշակի» խմբագրության:

Հեղափոխական ընկերներ:

Ես ազատությունը գործադրեցի Տիգրանակերտի մեջ, քշեցի բոլոր նախկին վտանգավոր մարդիկը, և կատավարությունը առի իմ ձեռքին մեջ: Կանցնիմ ուրիշ քաղաքներ:

Կեցցե՛ ազատությունը:

Կեցցե՛ մեր գործը:

ԴՈԿՏ. ԲՈՒՐԲՈՆՅԱՆ

Երկրորդ օրը, ի պատիվ դոկտ. Բուրբոնյան հեղափոխական-հերոսին, Տիգրանակերտի բարձր դասը և մտավորական երիտասարդությունը ճաշկերույթ մը սարքեցին մեծ սալոնի մը մեջ, ուրտեղ ներկա էին եվրոպական պետությանց հյուպատոսները և ամերիկյան միսիոնարական ներկայացուցիչները: Ներկա էին նաև օտարականներու տիկիները և օրիորդները և մեկ-քանի ազատամիտ հայ վարժուհիներ: Բուրբոնյանը սալոնին մեկ անկյունը ջղային շարժումներով շուրջիններուն կը պատմեր իր կռիվները թուրք ժանդարմներուն հետ, իր հարաբերությունները արտասահմանի հեղափոխականներուն հետ, կը պատմեր

մեծ հիացումով և խոր հարգանքով ընկեր Ս. Սավարյանի մասին, որ գացած էր ամբողջ Կիլիկիան հեղափոխականացնելու: Արդեն նստած էին ճաշի և բուրբ հերթով իրենց բաժակները կը պարպեին ի պատիվ մեծ հյուրին, որ հերոս էր և փրկած էր Հայաստանը գիշատիչ պաշտոնյաներե, երբ հանկարծ մեկ քանի բուրժուա տղոց հետ ներս մտավ շիք պարոն մը, կեղծ ծիծաղ մը իր դեմքին վրա:

Շիք պարոնը միջահասակ էր, լայն ճակատով, որ կը վերագրվեր ավելի ճակատի մազը կանխահասորեն թափելուն, քան իմացական լայնաճակատության, քիթը քիչ մը հակած դեպի աջ կողմը, կը խոսեր ոնգային և կանացի խեղդված ձայնով, խոսած ժամանակն ալ ուսերը քիչ մը վեր կառներ, տեսակ մը կիսանվրոպականացած գավառացիի ձախավեր արտահայտությամբ, հագած էր սև ռեդինգոթ, լամբակին վրա գետեղած էր մեծ, ճերմակ ծաղիկ մը, մատները անցուցած մեկե ավելի խոշոր ակով մատանիներ, նայվածքի կապկություններով: Իրեն ընկերակցողներեն մեկը ներկայացուց կոչնականներուն նորեկ շիք պարոնը .

Ձեզի կը ներկայացնեմ պարոն Տիրան Ղալանյան, հայտնի Ֆանթագիոն, որ երկար տարիներ, հակառակ իր երիտասարդության, ծառայած է հեղափոխության և հայրենիքին:

Ֆանթագիոն մոտեցավ առաջին անգամ տիկիներուն և համբուրեց անոնց ձեռքերը ի զարմանս տեղացի կոչնականներուն, որոնք առաջին անգամ կը տեսնեին այդպիսի բան, հետո հերթով սկսավ պարոններուն ձեռքը սեղմել ամեն մեկուն արտասանելով իր անունը .

Ֆանթագիո, étudiant en driot:

Երբ կարգը եկավ դեկտ . Բուրբոնյանին, Ֆանթագիոն գննողաբար դիտեց, որովհետև մեր հերոսը տակավին չէր փոխած իր արաբական ձիավորի տարագր:

Դուք կը ներկայանաք դոկտոր Բուրբոնյանին, արտասանեց մեր հերոսը քիթը տնկած վեր, առանց ձեռքը երկարելու:

Դուք կը ներկայանաք Ֆանթագիոյին, étudiant en droit, պարոն, պատասխանեց շիք պարոնը առանց ձեռքը երկարելու և գրավեց իրեն հրամցված աթոռը:

Շատերուն այնպէս թվեցավ, որ Ֆանթագիոն և Բուրբոնյանը իրարու արդեն ծանոթ էին և անցյալին մեջ գժտված, բայց չուզեցին ուրիշներու ներկայութեան գգացնել և այդպիսի տարօրինակ ձևով ներկայացան իրարու: Ֆանթագիոն և դոկտ . Բուրբոնյան իրարու երբեք ծանոթ չէին, բայց առաջինը՝ Տիգրանակերտ մտնելուն պէս լսած էր առաջի օրվան թափորի և Բուրբոնյանի ճառերու մասին:

Ֆանթագիոն հինգ տարիէ ի վեր գտնված էր Ժընն և Փարիզ՝ իբրև իրավաբանութեան ուսանող: Իր իրավաբանական ուսանող ըլլալը կը կայանար այն իրողութեան մէջ, որ այցեւորն ստել տված էր իր անունով և ծածկանունով, ավելցնելով տակը étudiant en droit, Ժընն և Փարիզ: Չենք սխալիր, եթէ ըսենք, որ պատահաբար ներկա գտնված էր, հինգ տարիներու ընթացքին, մեկ-երկու իրավաբանական դասախոսութեանց: Իր բովանդակ հմտութիւնն էր, թէ օրենքը հիմնված է իրավունքի վրա, թէ կա code de Napoleon-ը, թէ եվրոպական արդի օրենքի հիմքը կը կազմեն հռովմեական և գերմանական օրենքները: Անկա իբրև շրջանավարտ վերադարձած էր Մալաթիա, իր ծննդավայրը, անհուն ուրախութիւն պատճառելով իր ծնողներուն: Վկայականի մասին անիկա... վկայած էր, որ ետքը պիտի դրկվի իրեն համալսարանէն: Հայրը վաճառական մարդ և թանձրացյալ բաները սիրող, հարցուցած էր, թէ՛ որ համալսարանին մէջ ավարտած էր ուսումը իր սիրասուն որդեակը, անիկա պատասխանած էր, որ ավարտած էր՝ թէ՛ Ժըննի և թէ՛ Փարիզի համալսարանները փոխն ի փոխ: Ֆանթագիոն այս պատասխանով չէր կրնար չզարմացնել նույնիսկ գավառի մեծ մտավորական մը, ուր մնաց իր քիչ զարգացած վաճառական հայրը:

Մալաթիա հասնելուն՝ հայրը ուղարկեց գայն Բաղդադ առևտրական գործով: Դեպի Բաղդադ ճանապարհին հռչակվեցավ Օսմանյան սահմանադրութիւնը: Ֆանթագիոն Ժըննի մէջ շատ մոտ եղած էր հեղափոխական գործիչներուն, որոնք առանց երկնչելու և երկմտելու «կարմիր նամակներ» կը գրեին թերթերու մէջ՝ ուղղված Յըլտրզի մեծ հիվանդին, անդուլ և անդադար սպառնալիքներ տեղալով թուրք բռնակալութեան հասցեին:

Ֆանթագիոն մտնեն ծանոթ էր 1905-ի մահափորձին, մեկ քանի տեռորներու (ոչ թե գործադրությանց, այլ հղացման շշուկներուն) և տեսած էր բոլոր այն գործիչները, որոնք եկած և անցած էին Ժընևեն, շատերը նույնիսկ հյուր ըլլալով Ֆանթագիոյի սենյակը: Օսմանյան սահմանադրության հոշակմամբ Ֆանթագիոն մոռցավ հորը իրեն հանձնած առևտրական առաքելությունը և ինքնաբերաբար դարձավ հեղափոխական գործիչ և Տիգրանակերտ մտավ իբրև այդպիսին: Ջինքը ծանոթացնողները, երբ հայտնեցին, թե անհկա երկար տարիներ ծառայած էր հեղափոխության և հայրենիքին՝ իր մասին որևէ օտար աղբյուրներ չունեին բացի իր պատմածները:

Հերթը եկավ դոկտոր Բուրբոնյանին բաժակ առաջարկելու: Տանտերը, որ հաստավիզ փաստաբան մըն էր և ամբողջ ճաշկերույթի ընթացքին ուրիշ բան չուներ ընելու, եթե ոչ իր ծառաներուն և մեծ տղուն վրա բարկացկոտ աչքեր պտտեցնել, արդեն պատրաստ էր մեծ հարգանքով և հպարտությամբ ընդունիլ բաժակը: Ոչ ոք կը կարծեր, թե հերոսը պիտի մոռնար հիշել տանտերը: Դոկտ. Բուրբոնյան ոտքի կանգնեցավ և սկսավ.

Ազատ քաղաքացիներ՝, այս բաժակը (բոլորին թները իրենց օղիի լեցուն բաժակներով երկարեցան դեպի Գաբրիել Էֆենտին, որ արդեն կանգնած էր պատրաստ), ես կառաջարկեմ խմել այս բաժակը բոլոր հեղափոխական-հերոսներուն ի պատիվ, որոնք ինկան և որոնք կանգնած են: (Ֆանթագիոն, որ մինչև այդ խոսքը նստած էր... փութաց ոտքի կանգնիլ:) Թները քաշվեցան ետ և ոմանք ուղղվեցան դեպի առաստաղը, ոմանք դեպի Բուրբոնյանը և մեկ քանին ալ դեպի Ֆանթագիոն:

Դոկտ. Բուրբոնյանին մտքեն չէր անցներ երբեք ուրիշը նսեմացնել, բայց Ֆանթագիոն զգաց, որ պետք էր զարմացնել կոչնականները և ուշադրությունը շրջել իր կողմը: Ֆանթագիոն սպասեց իր հերթին, մինչև այդ շաղակրատելով եվրոպացի տիկիներու հետ Փարիզի, Լոնդոնի, Նեապոլի, Տյուրիսի, Մյունխենի և Մոնտե-Կարլոյի մասին ֆրանսերեն լեզվով, ծաղրելով անգլերենը և Շեքսպիրի լեզվին միմիքը ընելով իր քիչ մը դեպի ձախ հակած շրթունքներու տանջալից շարժումներով:

Դոկտ. Բուրբոնյանը, դարձյալ խոսք առավ և պատմեց իր քաջագործությունները, որոնց բոլորը մտիկ ըրին ապշած: Նստելե հետո՝ մատի շարժումով կանչեց ծառաներե մին և անոր պատվիրեց լավ նայիլ իր Փայլակին: (Փայլակը իր ձիու անունն էր:)

Շասա լավ, Էֆենտի, պատասխանեց ծառան: Բուրբոնյանը քիչ մը բարկացած, բայց զսպելով իր բարկությունը, միգուցե ուրիշները լսեին, ըսավ ծառային թեթև հանդիմանանքով մը:

Ես դոկտոր եմ, կը հասկնա՞ս:

Շատ լավ, շատ լավ, դոկտոր Էֆենտի, պատասխանեց ծառան և ետ-ետ գնաց հանդիպելով Գաբրիել Էֆ . -ի բարկութենեն ոլորապտույտ աչքերուն:

Կարգը եկավ Ֆանթագիոյին: Անիկա ոտքի կանգնեցավ, լուռ կեցավ պահ մը, ուսերը բարձրացուց վեր՝ պոլսահայ դերասանի անհաջող շարժումներով և սկսավ իր կանացի խոսքոս ձայնով:

Տիկիննե՛ր (խոնարհվելով մինչև գետին) և պարոննե՛ր (առանց խոնարհության), դոկտ. Բուրբոնյանի քիչ առաջ պատմած դեպքը ունի բոլորովին անհատական և փոքրիկ բնույթ, ես ձեզի պատմեմ, թե ինչպես տեղի ունեցավ 1905-ի մեծ մահափորձը:

Բոլոր նատարանները շարժեցան, գավաթները վար դրվեցան, ծառաները ֆեսերնին վար առին և սկսան ապշած և բերանբաց մտիկ ընել: Ֆանթագիոն պատմեց նախափորձերը, նախաժրագիրները և հետո ամբողջ դեպքը, ինքզինքը ներկայացնելով կենտրոնական դեմքը, ներկայացուց օր . Ռուբինան, բաղդատելով գայն ֆրանսացի Ժան դ'Արկի հետ և բաժակ առաջարկեց Ռուբինայի կենացը: Ըստ իր պատմության՝ Ռուբինան չէր մասնակցած մահափորձին, բայց ոչ ոք անդրադարձավ այդ իրողության: Հանկարծ ընդոստ վեր ցատկեց դոկտ. Բուրբոնյանը և բաժակ առաջարկեց իտալացի կառապանի հիշատակին: Գաբրիել Էֆենտին տեսնելով Ֆանթագիոյի հուզմունքը և գայրույթը դեպի Բուրբոնյանը (Բուրբոնյան երբեք չէր նայեր Ֆանթագիոյի կողմը), առաջարկեց խմել երկուքին ալ կենացը: Իգուր Ֆանթագիոն ջանաց ըսել, թե մեկը

մեռած է, իսկ սյուսը՝ ողջ, արդեն գավաթները պարպված էին և Ֆանթագիոն գավաթը ձեռքը՝ տատանեցավ և նստավ:

Եվրոպացի կոչնականները վերջին անգամ հաշտություն մաղթեցին Օսմանյան սահմանադրության, շնորհակալ եղան Գաբրիել Էֆենտին և առանց երկու մեծ հյուրերուն ակնարկություն ընելու՝ հրաժեշտ առին և գացին:

Երկրորդ օրը դարձյալ տեղի կունենար մեծ խնջույք մը Ֆանթագիոյի նշանախոսության առթիվ:

Տիրան Ղալանյանի նախկին, բայց շատ սիրելի և հուզիչ սովորությունն էր՝ նշանվիլ հասած հարուստ աղջկան հետ, կորգելով մեծ գումար իր աներոջմեն գանազան սուտ պատրվակներով և անցնիլ ուրիշ քաղաք:

Գաբրիել Էֆենտիի դուստրը, 18 տարեկան գեղանի օրիորդ մը, վերջըներ գոհերեն եղավ Ֆանթագիոյի այս սովորության: Անիկա կը խաբեր աղջիկները այն թեթևասրտությամբ, ինչ թեթևասրտությամբ որ մարդիկ առհասարակ հոտավետ ծաղիկ մը կը փրցնեն իրենց լամբակները զարդարելու:

Ոչ ոք տեղեկություն ուներ Ֆանթագիոյի անցյալ կյանքի մասին, ոչ ոքն ալ չուզեցին աղջկան ծնողները տեղեկություն առնել, որովհետև Ֆանթագիոն կը նկատվեր իդեալ փեսացու:

Նշանախոսությունն անցավ նշանակելի: Դուկտ . Բուրբոնյանը, որ հրավիրված էր նշանախոսության հանդեսին, ոգևորված ճառ խոսեցավ Ֆանթագիոյի իմացականության և անոր հեղափոխական փայլունության մասին: Առաջի օրվան խնջույքին՝ Ֆանթագիոն լեցված էր աստելությամբ Բուրբոնյանին դեմ, բայց այդ իրիկուն բարեկամացան և քաշվելով անկյուն մը՝ երկար խոսեցան իրենց նախկին հեղափոխական սխրագործություններեն...

Դուկտ. Բուրբոնյան ցույց տվավ այն նամակը, որով ինք կը նշանակվեր շրջուն պրոպագանդիստ, ստորագրված Սավարյանի կողմն:

Ֆանթագիոն ինքն ալ իր գրպանի թուղթերուն մեջ շատ փնտրեց համապատասխան վավերաթուղթ մը, բայց, դժբախտաբար, չի կրցավ գտնել

ըսելով, որ կորսնցուցած է:

* * *

Բուրբոնյանը նախքան գյուղ մը կամ քաղաք մը մտնելը մարդ կը դրկեր ծանուցանելու ժողովուրդին, թաղականներուն մասնավորապես, որ հեղափոխականը կուգա և պետք է դիմավորել: Ազատութեամբ գինով ժողովուրդը այս լուրին վրա թափոր կը կազմեր և մեծ շքով կընդունէր դոկտ. Բուրբոնյանը Փայլակին վրա նստած, հոխորտ և արհամարհոտ, քիթը այնքան վեր, որ կզակը գուգահեռական մը կը կազմեր իր ուսերուն հետ:

Բուրբոնյանը Տիգրանակերտեն դուրս ելլելուն փոխեց իր արաբական ձիավորի տարագը եվրոպացի որսորդի տարագի հետ, բայց շատ գոջաց, որովհետև ճանապարհի վրա հանդիպած միամիտ մարդկանց զարմանքը կորսվեցավ:

Երբ դրոշակակիր թափորներով կը դիմավորէին գինքը, Բուրբոնյանը, ըստ սովորության, ողջույններ կուտար հանուն հեղափոխության և ազատության, հետո՝ պերճախոսության այն ատենվան գերագույն ձևով, կը պատմեր իր կռիվները վայրեվայր ձևափոխելով, զարդարելով և զարմացնելու, ապշեցնելու բոլոր հնարավոր մանրամասնություններ ավելցնելով: Փոքրիկ քաղաքի մը մեջ պատմեց, առաջին անգամ ըլլալով, որ ինք եղած է այսինչ իսլամական ուխտատեղին օդը հանողը: Պարտեզի վրա այդպիսի ուխտատեղի չի կար, բայց անիկա օդը հանած էր զայն... մեկ քանի անգամներ: Բուրբոնյանը սուտի մասին գաղափար չունէր: Իր համար ամենաիրական բանը իր երևակայությունն էր և այն, ինչ որ կը պատմեր ու կը պատկերացներ՝ իր աշխարհի եղելություններն էին:

Չինքը դիմավորող թափորները կառաջնորդեր դեպի կառավարական շէնքը և կոչ կընէր ժողովուրդին մատնանշել այն բոլոր հին պաշտոնյաներուն անունները, որոնք անիրավություններ գործած էին, որոնք այսպես թե այնպես խժոժություններ ի գործ դրած էին խեղճ, խաղաղ ժողովուրդի վրա: Ազատութեամբ գինով ժողովուրդը կը թվեր անունները բոլոր անոնց, որոնք իսկապես նախկին ռեժիմի օրով սիրտ և և խիղճ չէին ունեցած:

Բռնի ուժով դոկտոր Բուրբոնյանը դուրս կը կանչեր այս մարդիկը և կը հանձներ ժողովուրդի գայրույթին: Ապա թափորը կատաշնորդեր, ինք միշտ ձիուն վրա նստած, դեպի բանտը, միգուցե տակավին մնացած ըլլային ներսը քաղաքական բանտարկյալներ: Իր վերջին ճառը կը խոսեր այդտեղ՝ պատմելով իր բանտային հուշերեն, իր անլուր շարժարանքներեն, պոռալով.

Կեցցե՛ն բոլոր նախկին բանտարկյալները:

Արաբկիրի մեջ դոկտ. Բուրբոնյանը ճառախոսելու մարմաջեն՝ հանդիպեցավ անմահորեն ծիծաղելի պատահարի մը:

Իր Արաբկիր մտած օրը հուղարկավորությունը պիտի կատարվեր Գալուստ Էֆենտի Յամանյանի, բայց գալստյան առթիվ հետաձգվեցավ հաջորդ օրը: Հանգուցյալ Յամանյան Էֆենտիի մոտիկ բարեկամները գացին Բուրբոնյանին և խնդրեցին գալ թաղման հանդիսին և դամբանական մը խոսիլ: Դոկտորը այդպիսի առաջարկ մը մերժելու ուժ չուներ:

Հաջորդ օրը անհկա ներկա չգտնվեցավ պատարագի, բայց երբ հուղարկավոր թափորը հասավ գերեզմանատուն, դոկտ. Բուրբոնյանը ձիուն վրա նստած՝ հասավ վայրը, իջավ ձիեն (ձիուն սանձը բռնելու համար քանիներ վազեցին, բայց մեկին միայն բախտը շնորհվեցավ), մոտեցավ դագաղին, հանդիսավոր կերպով իր գլխարկը հանեց և կանգնեցավ սպասելով երգեցողության լրանալուն: Առաջին անգամն էր, որ մարդիկ տեսան, թե դոկտ. Բուրբոնյանը կարճահասակ մարդ էր, երբ անհկա ձիեն վար իջավ: Իրանը գրեթե համահավասար մեծություն և լայնություն ուներ բարձրահասակ և միջակ մարդոց իրաններու հետ, բայց սրունքները ծիծաղելիորեն կարճ էին:

Դոկտորը, երգեցողութենեն ետքը, սկսավ իր դամբանականը, պատմելով հայ հեղափոխության պատմությունը և հանգուցյալը ներկայացուց իբրև զոհը այդ հեղափոխության: Դոկտ. Բուրբոնյանը երբեք չխորհեցավ, թե հանգուցյալի մասին ինք ոչինչ չգիտեր, կասկածելի էր, թե անունը իմացած էր, կարծեց թե մեռյալը դաշնակցական էր և ներբողը կարդաց Դաշնակցական կուսակցության, որ այդպիսի անձնվերներ մեծցուցած էր իր ծոցին մեջ:

Եվ որովհետև հանգուցյալը կը պատկաներ Հնչակյան կուսակցության, աղմուկները ծայր տվին, անլուր հայհոյանքներ սկսան տեղալ օրվան ճառախոսին, մեկ քանիներուն քիթեն արյուն հոսեցավ, որովհետև Բուրբոնյանի պատկանած կուսակցության մարդիկը մեջ ինկան և հուղարկավորությունը վերածվեցավ շտենսված կոմեդիայի մը:

Հանգուցյալին մոտիկ կիներ և երեխաներ դառնորեն կարտասավեին և կաղաղակեին:

Այդ բոլոր խայտառակության մեջ միայն հանգուցյալն էր անպարտ և արդար, որ անտարբեր կերպով կը ննջեր պատանքներուն մեջ:

Ավելի լուրջ մարդիկ կերպով մը կրցին կռիվը դադրեցնել, որմե հետո դամբանախոսը նստավ ձիուն վրա և հեռացավ առանց վայրկյան մը իսկ մտածելու հուղարկավորության լրջությունը խանգարած ըլլալուն:

Դոկտ . Բուրբոնյանի համար կարևորը իր ճառախոսած ըլլալն էր:

Ամբողջ օրը գրեթե ձիեն վար չիջավ, պտտեցավ փողոցները, բոլորը պատուհաններեն և դուռներեն մատով կը ցուցնեին տարօրինակ ձիավորն Արաբկիրի փողոցներուն մեջ:

Գիշերը հավաքվեցան հնչակյանները և դոկտ . Բուրբոնյանին դաշնակցական կլուբեն դուրս ելլելու ատեն հետևեցան անոր և մութ, ետ ինկած փողոցի մը մեջ հարձակեցան վրան և ծեծելով՝ կիսամեռ թողուցին և հեռացան:

Երկրորդ օրը դոկտ . Բուրբոնյանը պատմեց դեպքը զինքը այցելողներուն բոցավառ գույներով, թե ինչպես 150 հին ռեժիմի ժանդարմներ հարձակած էին իր վրա, թե ինչպես ինք դիմադրած էր անհավասար կազմի մեջ և փախցուցած էր բոլորը առանց անդրադառնալու իր երեսին և կոնակին վրա տակավին չչորցած արյան հետքերուն և ոչ ոք ալ չհամարձակեցավ հարցուփորձել:

* * *

Ֆանթագիոն Տիգրանակերտեն վերադարձավ Խարբերդ: Առաջին օրը հյուր եղավ Արփիարյան ընտանիքի տունը, ուր հավաքված էր մեծ բազմություն: Ֆանթագիոն հարստացուցած էր իր դեմքի միմիքը և պատմությունները:

Ազատամտության իբրև առաջին քայլ՝ հրավիրված էին կիներ, որոնք սալոնին մեջ առանձին նստած, բայց կը մասնակցեին երեկույթին: Ֆանթագիոն պատմեց հանդիսավոր կերպով, թե ինչպես ինք հեղափոխականացուցած էր բովանդակ Տիգրանակերտը, թե ազատության և հեղափոխության ինչ մեծ խանդավառություն կը տիրեր այն տեղի հայ և թուրք ազգաբնակչության մեջ:

Պատմեց անիկա իրեն ծանոթ հեղափոխականներու մասին, որոնք պատկառանքով մոտեցած էին իրեն, իբրև Ժրնև և Փարիզ տեսնող մեկը, իբրև ամենամոտիկը հեղափոխության ռահվիրաներուն: Հիացումը և ապշությունը կատարյալ եղավ, երբ Ֆանթագիոն անդրադարձավ դարձյալ 905-ի մեծ մահափորձին:

Ֆանթագիոն իր բոլոր ըսելիքները լրացնելն հետո՝ բաժակ առաջարկեց գեղեցիկ սեռի կենացը:

Կոչնականներու մեջ կային մարդիկ, որոնք մինչև անգամ չհասկցան «գեղեցիկ սեռ» բացատրությունը, բայց որովհետև շատերը դարձան դեպի կիները՝ կիները գլուխնին վար կախեցին և ամեն ինչ լռեց: Ֆանթագիոն հեզնական քմիծաղով մը շարունակեց իր խոսքը.

Հելլենական և հռոմեական կյանքի մեջ, ըսավ անիկա, և նույնիսկ մեր նախկին թագավորության ժամանակ, երբ տակավին իսլամները չէին արշաված մեր սրբազան և անպարտելի լեռները, սովորություն կար, որ կիները և տղամարդիկ գիրար կը համբուրեին բազմության ներկայության և բաղնիս կերթային միասին, իսկ իսլամները...

Պր. Ֆանթագիո, նկատեց ամենաժեր կոչնականներեն մեկը, անցնենք ուրիշ նյութի:

Դուք շատ նեղ կը մտածեք, ընկեր, պատասխանեց Ֆանթագիոն, պետք է թոթափել հինը և զգենուլ նորը՝ եվրոպական վերջին խոսքը: Եվրոպայի մեջ հիմա այլևս ամուսնություններ անգամ չկան. ով ինչ կին որ կուզե, կառնե և կը տանի իր սենյակը:

Այս խոսքին վրա շատերը ծիծաղեցան, բայց հանկարծ լավեցավ մեծ աղմուկ: Ներկա եղող ջղային մարդոցմե մեկը, որ երբեք չէր կրնար հանդուրժել այդպիսի միտք՝ առավ օղիի շիշը և նետեց Ֆանթագիոյի ճակատին: Ֆանթագիոյի ճակատեն արյունը սկսավ հոսիլ: Շիշը նետողին մոտիկ մարդիկ բռնեցին զայն մինչ ուրիշներ ալ կաշխատեին Ֆանթագիոն տանել ուրիշ սենյակ մը անախորժության վերջ տալու համար:

Դուք վայրենիներ եք, դուք հակահեղափոխականներ եք, հին ռեժիմի գործակատարներ, սրիկաներ եք, աղաղակեց Ֆանթագիոն:

Կոփը կերպով մը դադրեցուցին Ֆանթագիոն տանելով մյուս սենյակը: Կիները սարսափելի կերպով վախեցած՝ կամաց-կամաց քաշվեցան զացին: Սեղանը մնաց մեջտեղը: Մյուս սենյակին մեջ ծխախոտ վառեցին և դրին պ . Ֆանթագիոյի վերքին վրա, ուրկե արյունը կը կաթկթեր: Երբ առավոտուն արթնացավ, թուղթ, թանաք և գրիչ ուզեց և հետևյալ հեռագիրը խմբագրեց դրկելու համար Պոլիս՝ «Ազատամարտ»-ի խմբագրության .

Եկա Խարբերդ քարոզելու համար հեղափոխության խոսքը, բայց վայրենի հակառակորդներ իմ ճակատը ծակեցին: Այս տիպի մարդոց պահանջն է նախկին կառավարության ձևը և նախկին պաշտոնյաներու վերագրավումը իրենց արժույթներուն: Հեղափոխությունը վտանգի մեջ է, հեռագրեցեք՝ թե ինչ կերպ վարվելու եմ:

Կեցցե՛ Ազատությունը:

Կեցցե՛ Հեղափոխությունը:

ՖԱՆԹԱԶԻՈ

Etudiant en droit

Ֆանթագիոն տակավին անկողնի մեջ էր և դուրս չէր ելած իր վերքը չցուցնելու համար, երբ հեռագիր ստացավ Դաշնակցության Պոլսո պատասխանատու

մարմինն հետևյալ բովանդակությամբ.

Ընկեր Ֆանթազիո,

Տեղվույդ հեղափոխական ուժերու աջուկցաթյամբ բանտարկեցեք և խստիվ պատժեցեք այդպիսի տիպերը:

Կեցցե՛ Ազատությունը:

Պոլսի պատասխանատու մարմինը նաև դիմեց Պոլսի Իթթիհի ատ Վե Թերագգը օսմանյան կոմիտեին հեռագրելու Խարբերդի իր մասնաճյուղին աջակցելու համար ընկեր Ֆանթազիոյին: Խարբերդի իթթիհատականները իրենց Պոլսի մարմինն հեռագիրը ստանալուն պես՝ փութացին գտնել Ֆանթազիոն:

Ֆանթազիոյին շիշ նետող մարդը, Ազնավուրյան Էֆենտին, իր բոլոր արբանյակներով մյուս օրը քշվեցավ, բայց այդ գիշերը Ֆանթազիոն վախճալով ժողովուրդի ցասումն՝ փախավ ուրիշ քաղաք: